

De burgemeester beschut het taboe

**Uitgave van het
Humanistisch Verbond**

Verschijnt om de veertien dagen

**23ste jaargang nummer 18
28 september 1968**

Hoofdredacteur: dr. A. L. Constandse

Redactieraad:

mr. dr. M. Rood-de Boer, prof. dr. J. C. Brandt
Corstius, H. Mozes, mej. E. van der Reijden,
R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof

Redactiesecretaris: F. C. van Soesbergen
postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 24641

Administratie, abonnementen en advertenties:
postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 24641
giro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijzen per jaar:
voor Nederland, andere E.E.G.-landen, Suriname
en de Antillen f 9,50,
overige landen f 12,-

Losse nummers f 0,50

In dit nummer (8 pag.) o.a.:

Pater Jan van Kilsdonk: Interview in De Nieuwe Linie
(pag. 4)

Pszisko Jacobs: Dagboek van Gombrowicz (pag. 5)

E. Keijl: Moderne logica (pag. 6)

P. Hisschemöller: Humanisme en Arbeid (pag. 7)

WIE hoort van burgemeesters die de openbare zeden beschermen tegen heiligschennende toneelschrijvers moet wel denken aan de taaie strijd, die Herman Heijermans heeft moeten voeren tegen edelachtbaren, wier brein tot de minder ontwikkelde gebieden behoorde. Maar niet alleen hij, ook andere auteurs werden de dupe van een vreemdsoortige censuur. Zo bijvoorbeeld Maeterlinck met 'Monna Vanna', Hasenclever met 'Huwelijken worden in de hemel gesloten'. Wij dachten, dat zulke tijden voorbij waren. Inderdaad zijn de vooroorlogse burgemeestertypen zeldzaam geworden. Maar ziedaar het katholieke gemeentehoofd van Haarlem, waar de kunst zich in vrijheid en niet zelden in driestheid ontwikkelde. Na zeer veel verdragen (en blijkbaar gedragen) te hebben werpt hij de verzenen tegen de prikkels en censureert de opvoering van een kinderlijk-erotisch blijspel van een lustige Romein. Stomverbaasd wordt burger-vaer Cremers aangestaard. Wat zou er met hem aan de hand zijn? Dat is altijd een vervelend particulier geval, want psychologen gaan dan op onderzoek uit en menen bij de drager van het hoogste gezag een of andere frustratie te vinden, of een 'trauma'.

OP 3 september voerde de toneelgroep Centrum een zeer satirische comédie op van Plautus. Het stuk heet eigenlijk 'Roemrijke krijgsman', maar wegens diens spraakwater en pralende manlijkheid werd het (geestig) herdoopt in 'De Smoeshaan'. Twee acteurs nu, getrouw aan de latijnse zeden, dragen in hun gordel een kunstphallus, symbool van het manlijk geslachtsdeel. Echt een zinnebeeld dat op zichzelf ook wel een gummi-knuppel met een knop, of een slap kanon met een hoedje had kunnen zijn, een vliegenmepper, een mattenklopper, of een pollepel. Dat het een phallus verbeeldde bleek pas uit het stuk: het apparaat werd gehanteerd om seksuele opwindning of gebrek aan interesse weer te geven, zogezegd toneelaanwijzingen voor de bezoeker die het meer van het kijken dan van het horen moet hebben. Een komische vondst van vrolijke voorouders van de paus. De burgemeester, die het eerste deel van de voorstelling bijwoonde, er een nachtje over sliep (of waakte) en toen verdere vertoning met de phallus verbood, moet echter wel sterk beïnvloed zijn geweest door het calvinisme.

WAT ook de burgemeester bewogen moge hebben, hij drukte zich drastisch en realistisch uit. 'Mijn bezwaar richt zich tegen het tonen van en het manipuleren met een voorwerp, voorstellende het mannelijk geslachtsdeel. In verband hiermee verbied ik op grond van artikel 221 van de Gemeentewet het tonen van bovenvermeld voorwerp bij herhaling van de toneeluitvoering.' Aangezien dit attriboot essentieel was voor het blijspel en omdat dit niet gecastreerd mocht worden, kon het stuk in Haarlem niet meer worden opgevoerd. In ingezonden stukken beklagden ingezetenen van de stad van Coornhert zich, dat de burgemeester hen op kosten joeg, want dat zij nu naar Amsterdam, Leiden of Den Haag moesten. De reclame voor het stuk was overweldigend. Ook de reclame voor de phallus. Geen krant kon meer nalaten, er een foto van af te drukken. Jongelieden vervaardigden een nog veel realistischer gevaarte (van twee meter) en zetten dit voor de deur van het huis van de burgemeester. Deze was afwezig, maar niet de fotografen, noch de politie, welker dienaren schuin-grinnkend de met rubberballen versierde linoleumrol in de armen namen en naar het bureau brachten.

IN dit geval kon men zeggen: het belachelijke doodt zichzelf. Maar het bewees ook dat het eigenmachtige censurrecht van een burgemeester, altijd ondemocratisch, nu helemaal uit de tijd is. Het willekeurige ingrijpen bij tentoonstellingen, toneel, filmvoorstellingen, cabaret enz. is een stukje ontoelaatbare autocratie. Want wat kan zo'n gezagdrager wel niet allemaal taboe verklaren? De kerkelijke mythologie, de puriteinse angst voor erotiek, de monarchie, het leger... allerlei tradities kunnen eventueel heilig worden verklaard, terwille van 'het behoud der openbare orde en de goede zeden'. Het is daarom verblijdend dat ditmaal de interventie zichzelf belachelijk maakte.

VERHEUGEND was hierbij tevens, dat de seksuele taboes tenminste hun kracht verloren blijken te hebben: het tegendeel is bereikt van hetgeen werd nagestreefd. Zelden vermag angst de evolutie te stuiten.

KRITISCH ALLERLEI

Vijgebladen

OP 3 september werd de nieuwe hoofdzetel van de kledingfirma C & A in Amsterdam geopend... met een mis. Daarbij preekte pastoor R. W. Tepe, die opmerkte dat het succes van de firma vooral was te danken aan Onze Lieve Heer. De pastoor had in de bijbel een aantal teksten opgezocht, die betrekking hadden op kleding. Maar hij kwam er niet ver mee. In Genesis vond hij dat 'de Heer voor de mens en zijn vrouw vellen maakte en hen daarmee kleepte,' wat er niet op wijst dat er toen al werk aan de winkel was voor een kleermaker. In het Nieuwe Testament (Mattheus) ried Jezus aan zich maar op God te verlaten. 'Wat maakt ge u bezorgd over uw kleding? Kijkt naar de leliën in het veld, ziet hoe ze groeien. Zij arbeiden niet en ze spinnen niet. Toch zeg ik u: zelfs Salomo was in al zijn pracht niet gekleed als één van hen.' Waar blijft zo C & A? De pastoor ontdekte niettemin dat Adam en Eva uit schaamte vijgeblaadjes vóórbondden. 'De mens heeft iets te verbergen voor zijn medemens: zijn schaamte en zijn kwetsbaarheid.' Daar moet de firma het dan blijkbaar van hebben. En van de regen en de kou, zouden we zeggen.

Kerk en staat

TWEE merkwaardige berichten over 2 september. In Frankrijk verbood de staatstelevisie drie katholieke en twee protestantse uitzendingen, omdat die over geweld, studentenverzet en de sociale taak der kerken handelden. 'Wanneer wij de kerk de mogelijkheid verschaffen, godsdienstige uitzendingen te verzorgen gebeurt dit met de bedoeling dat daarin over de hemel wordt gepraat en niet over de wereld.' Maar uit Praag kwam het bericht dat de katholieke kerk 'volledig achter de wettige regering staat in haar strijd voor de vrijheid van het land, waarvoor niemand persoonlijke offers mag schuwen'. Van die dag af werd het godsdienstsonderwijs als facultatief vak weer op de staatsscholen ingevoerd, als de kerk niet over een eigen leslokaal in de nabijheid van de school beschikte.

Encycliek (I)

VOORDAT de paus zijn encycliek Humanae Vitae (tegen de geboortebeperving) uitvaardigde, heeft hij de kerkelijke leiders over de gehele wereld gevraagd - of liever geboden - met de inhoud daarvan in te stemmen. Dit is door een publicatie in de Britse Times van 4 september aan het licht gekomen. De paus had, zo men weet, het advies gevraagd van vele katholieke deskundigen (artsen, sociologen, theologen enz.) maar zich aangesloten bij de mening van een reactionaire

minderheid. Daarover schreef in de Osservatore Romano (officieel orgaan van het Vaticaan) de theoloog Gagnebet: 'Het was aan de paus te beslissen. Hij is het die daartoe de bijstand heeft van de Heilige Geest. En hij is het die de onoverdraagbare verantwoordelijkheid voor deze beslissing heeft, omdat aan hem door Christus het gezag is verleend het te doen, en de opdracht de gelovigen naar het eeuwige leven te leiden.' Dit is inderdaad het katholieke leerstuk bij uitnemendheid: de paus is, eenmaal in functie, geen gewoon mens meer, maar de hoogste midelaar tussen God en de mensen. Vandaar het dogma van zijn onfeilbaarheid als hij 'ex-cathedra' spreekt. Wie deze aanmatiging verwierpt en het kwasi-goddelijke en anti-democratische gezag van een mens afwijst, is geen katholiek... tenzij hij in de katholieke kerk ijvert voor het afschaffen van het pausdom, zoals dat historisch geworden is.

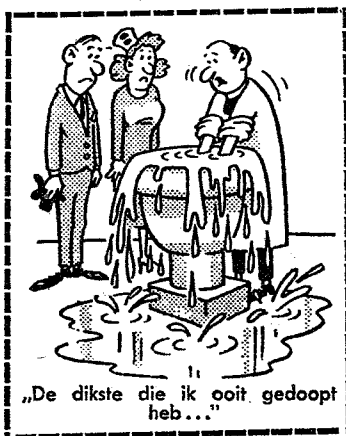
Encycliek (II)

MAAR vele priesters, die er mee instemmen dat de paus niet wordt gehoorzaamd, bewandelen merkwaaardige omwegen om het met de democratie en met de paus op een akkoordje te gooien. Het Belgische episcopaat zegt, dat 'niemand het uiteraard verplichtend karakter kan ontkennen' van het pauselijke verbod tot kinderbeperving, anders dan door onthouding. Maar de theoloog mgr. G. Philips (Volkskrant, 2 sept.) heeft uitgevonden dat 'uiteraard' betekent: in de regel, behoudens speciale gevallen. En in welk speciaal geval is kinderbeperving met voorbehoedmiddelen wel toegestaan? Men wrijft zijn ogen uit. 'Indien iemand, die ter zake kundig en in staat is, zich na een ernstig onderzoek voor God een stellig gefundeed persoonlijk oordeel te vormen - wat steeds de nodige informatie veronderstelt - op bepaalde punten tot een andere conclusie komt.' Dus: een katholiek behoeft de paus niet te gehoorzamen als hij het niet met hem eens is. Hij verkeert dan in 'een speciaal geval'.

Encycliek (III)

MINDER spitsvondig hebben op 6 september drieduizend afgevaardigden op de Duitse katholieken-dag van Essen geredeneerd: zij hebben met een overweldigende meerderheid (slechts 90 tegenstemmers en 58 onthoudingen) een resolutie aangenomen, waarin de paus wordt verzocht, zijn encycliek in te trekken en zijn oordeel over kinderbeperving te herzien. De heilige vader heeft dus niet veel gezag meer. Bijna iedereen was het eens met prof. Scherer, dat de beslissing in deze kwestie

'aan de echtparen zelf moet worden overgelaten'. Bovendien betrapte hij de paus op tegenstrijdigheden. Nog veel erger: de vergadering verklaarde: 'dat zij de eis tot gehoorzaamheid aan de pauselijke leer inzake geboorteregeling naar inzicht en geweten niet kan uitvoeren.' Deze historische bijeenkomst was bijzonder sterk anti-autoritair, zo lezen we met voldoening. De uitzonderingen waren zeldzaam. Maar ze waren er. In Essen verschenen plakaten met teksten als 'Weg met Alfrink, en de zijnen uit het bisschopsambt'. Alfrink, die de nieuwe Nederlandse catechismus goedkeurde, geldt voor reactionaire katholieken als een ketter, in ons land als een voorzichtig man.

(De Volkskrant)

Huwelijksgedrag

HET damesblad Margriet heeft wederom een onderzoek (onder 1200 mannen en vrouwen) laten instellen, ditmaal naar het gebruik van voorbehoedmiddelen zoals de pil. Hoewel men de uitslagen van zo'n steekproef met reserve moet beoordelen wijzen ze wel op een bestaande tendens. Het ging ditmaal om de invloed van de pauselijke encycliek. Die bleek gering: 89% der katholieken vindt - ondanks de paus - voorbehoedmiddelen wel aanvaardbaar, 5% niet en 6% acht alleen periodieke ont-

houding toelaatbaar. De KRO droeg een ander bureau op, 1015 katholieke gehuwden te ondervragen. Hier lagen de percentages anders, maar de tendens was dezelfde. Vóór de encycliek Humanae Vitae paste 78% geboortebeperving toe en 22% niet. De anti-conceptionele methoden waren: periodieke onthouding, coïtus interruptus, de pil en andere voorbehoedmiddelen. Omtrent de invloed van de encycliek het volgende: alle voorstanders van periodieke onthouding bleven deze toepassen; van hen, die andere middelen gebruikten, bleef 89% daarmee gewoon doorgaan, 9% wist het nog niet, 1% wou nu alleen nog maar periodieke onthouding en 1% was overgehaald, om af te zien van geboortebeperving.

Geboorten

IN ons land was in 1967 het geboortecijfer gedaald tot 18,9 per duizend. Wie dit verrassend vindt moge bedenken, dat het in 1937 al op 19,8 stond. Maar na de oorlog is het sterk gaan stijgen, en was langzaam weer afgenomen tot 19,9 in het jaar 1965. In een zeer katholiek land als Polen vond men in 1950 het hoogste Europese cijfer, namelijk 30,7 per duizend. Maar door verbreiding van kennis der voorbehoedmiddelen en het toestaan van ruim-gemotiveerde abortus is daar het getal in 1965 gedaald tot 17,4. In diezelfde vijftien jaar daalde er de sterfte van 11,6 tot 7,4 per duizend. Intussen is dus het jaarlijkse overschot bijna gehalveerd, namelijk van 19,1 tot 10 p.d. In tegenstelling tot Polen heeft Hongarije al sinds jaren te doen met een zeer laag geboortecijfer, ongeveer 13 tot 14 per duizend. Om de nataliteit te verhogen is in 1967 een 'moederloon' ingesteld: werkende moeders krijgen 30 maanden lang na de geboorte een 'basisloon' uitbetaald, zonder dat zij buitenshuis behoeven te werken. Het is een zware last voor de economie, maar van 1959 tot 1966 overtrof de sterfte de geboorte, en dit werd ook niet wenselijk geacht.

*O vertrouw zijn kleur niet: de hemel is de oude.
Gewoonte van de hemel is het geen woord gestand te doen.
Ge moogt sterven in ruïnen, in zachte zijden kussens,
Wanneer zij tot stof vergaan, zijn armen en rijken gelijk.
De Heer beware je voor de toorn van hem die vriendelijk schijnt;
Want wanneer een zachtvaardig paard je trapt,
Treft zijn hoef je dubbel zwaar.
Geef een uniform aan de mindere de hoogste adel?
Ondanks 't goudbestikte zadel blijft de ezel ezel!
In de herberg blijkt klaar het slechte element;
De roes is een goede proefsteen, die de droesem scheidt.
Als een vriendelijk woord zijn doel mist, dan is er nog de berisping,
Wien berisping niet opvoeden kan, roept om slaag.
Onwetenden genieten de kameraadschap der dommen;
Gezel van de dwaze kan slechts de dwaze zijn.
Op een ereplaats pronkt hij, die miljoenen stal.
Wie een paar duiten gapte, wacht de galei.
Bij rijke lieden werd het geloof tot geld, niets meer.
Slechts bij de armen hield men het woord van plicht en eer.*

ZIYA PASJA
Turks dichter (Gest. 1869)

(Uit het Duits vertaald door P. Krug)

Humanae Vitae: negatief

HET Belgisch Humanistisch Verbond heeft een eerste onderzoek gewijd aan de Encycliek Humanae Vitae over de geboorteregeling, door PAULUS VI op 25 juli jl. gepubliceerd. Wij ontlelen daaraan de volgende passages.

Het Humanistisch Verbond meent dat deze pauselijke uitspraak niets positiefs ten aanzien van de toekomst van de mensheid inhoudt. Zelfs de zogenaamde oproep tot de wetenschapsmensen (tekst, nr. 24) kan niet als positief gewaardeerd worden, daar deze veeleer een indijking en begrenzing betekent van de taak en de mogelijkheden van de wetenschap in deze materie. Hetgeen echter bijzonder negatief, ja zelfs uiterst betreurenswaardig moet worden genoemd is het feit dat het opperste leergezag der Kerk, op onbetwistbaar autoritaire wijze, tegen het advies in van de overgrote meerderheid der wetenschapsbeoefenaars, tegen de meningen in van een groot deel van de eigen theologen (Hans KUNG spreekt over 'een nieuwe zaak Galilei'), tegen het advies in van de meerderheid der door Johannes XXIII aangestelde en door de auteur van de encycliek uitgebreide speciale commissie en tegen de pastorale opvattingen in van vele priesters en leken, een standpunt heeft ingenomen, dat volkomen onaangepast is aan de huidige situatie en daardoor onredelijk, onwetenschappelijk en totaal onverantwoord. Bovendien wordt niet geaarzeld dit standpunt te konkretiseren in een reeks verbodsbepalingen op het praktische vlak (o.m. in nr. 14), die elke ernstige en verantwoorde geboorteregeling met de thans wetenschappelijk mogelijke middelen, uitsluiten. Zulke geboorteregeling is nochtans noodwendig, wil men de demografische explosie stuiten, die moet leiden tot toename van honger, armoede en ellende en daardoor tot verhoging van de kansen op een catastrofaal wereldconflict.

In de eeuwenoude discussie over de doeleinden van het huwelijk wordt het accent opnieuw te eenzijdig gelegd op de voortplanting: 'Wanneer de kerk de mens voorhoudt de normen van de natuurwet in acht te nemen, zoals zij die door haar konstante leer verklaart, dan leert zij, dat welke huwelijksdaad ook (quilibet matrimonii usus) open moet blijven voor het doorgeven van het leven' (nr. 11, in fine). In hoeverre kan men dan waarde hechten aan het beweerde belang dat wordt gegeven aan de inter-persoonlijke relatie der gehuwden? Men mag, zo wordt gezegd (nr. 14, 3e par.) het zedelijk kwade niet doen opdat daaruit het goede zou voortkomen, ook niet om zwaarwegende redenen. Inzake precies de sexualiteit wordt aldus het gebruik van anticonceptionele middelen krachtens de voornoemde abstrakte regel veroordeeld. Maar oorlogen en doodstraf

zijn door de kerk steeds aanvaard, op grond van een vrijwel omgekeerde regel.

De vrees 'dat als de man eenmaal aan anticonceptionele middelen gewend is geraakt, hij tenslotte de eerbied voor zijn vrouw zal kwijt raken', zodanig dat hij haar uiteindelijk 'als een middel tot egoïstische bevrediging' zal beschouwen (nr. 17, 2e par.) is wel bijzonder onthullend voor de mentaliteit van waaruit deze encycliek gegroeid is. Niet alleen wordt hier de man opnieuw voorgesteld in zijn klassieke gedaante van enige 'aktieve' partner in de sexualiteit, maar ook wordt de thans geschapen mogelijkheid van de vrouw tot beheersing van haar eigen lichaam, tot meer volwaardige vrijmaking volledig miskend. Evenzeer wordt veronachtzaamd dat, zoals de humanistische visie sedert lang poogt duidelijk te maken, naast het verantwoord gebruik van anticonceptiva, ook een verdere opvoeding en emancipatie van man en vrouw de nodige stevige basis zal moeten doen vinden voor menswaardige verhoudingen tussen hen beiden.

De huidige verklaring dient overigens, in haar beperkt bestek, gezien te worden als een poging tot inbreng om te helpen verhinderen dat deze encycliek de mensen opnieuw in de richting van angst en morele ellende op dit terrein zou drijven. Al te lang heeft de kerk een puur obscurantistische houding ingenomen tegenover de seksuele moraal en aldus onnoemelijk veel leed veroorzaakt.

Met klem dient ook te worden gezegd dat wij ons afvragen waar de zoveel verkondigde eerbied voor andersdenkenden, het conciliair en vooral post-conciliair aangemoedigd pluralisme en de verdraagzaamheid te zoeken zijn in de pauselijke oproep tot de burgerlijke bestuursinstanties om de officiële Rooms-Katholieke opvattingen inzake zedelijkheid tot basis van hun wetgeving te maken (nr. 23, par. 1). Het is wel bijzonder tekenend dat de Spaanse regering, bij monde van één harer ministers, reeds haar volledige instemming met deze oproep heeft betuigd.

Wij hopen en verwachten echter, dat in alle landen de bestuursinstanties zich bewust zullen zijn dat zij de gehele gemeenschap vertegenwoordigen en niet enkel één welbepaalde kerkelijke groep. Daarom roept het Humanistisch Verbond de burgerlijke gezagsdragers op, zich te inspireren, niet op de tradities van de ene kerk, maar op de hoogste belangen van alle mensen van goede wil. Deze hoogste belangen, van ons allen, schrijven geboorteregeling dwingend voor, opdat de evolutie van de mensheid zich in toenemende geestelijke vrijheid, kulturele rijkdom, vrede en welvaart zou kunnen voltrekken.

Het is een van die dagen, zoals er zolangzamerhand steeds meer komen, naarmate de herfst nadert; kil, vochtig en onbehagelijk. Op zo'n dag ga je je ineens weer herinneren, hoe je winterjas eruit ziet. De schildpad, die een paar uur per dag als een kleine voorwereldlijke tank-op-pootjes door de kamers marcheert, begon al winterslaap-visioenen te krijgen, totdat vanmorgen opeens de kat bij hem in de doos sprong, die hem als verblijf is aangewezen, als hij niet losloopt. Plotseling kwam hij tot de conclusie, dat het leven nog zo guur niet is en met z'n kopje en alle vier z'n pootjes diep in de bontvacht van de kat, zat hij stil te genieten van de onverwachte warmte. Die schildpad is van Harry, een vriend van een van onze dochters. We hadden er in Harry's vakantie zo goed op gepast, dat we hem mochten houden, want Harry's moeder was doodsbang voor het beest. Harry. De hele kamer staat vol rozen, de mooiste rozen, die ik ooit in huis heb gehad. Ook van Harry, want zijn vader is iets bij bloemen. Bij veel bloemen, de export of zo iets. Chrysanten heb ik ook al gehad en amaryllissen, wel vijf stengels, vol knoppen. Maar ik ben nu eenmaal dol op rozen en daarom schrijf ik dit met een tikkeltje weemoed, want sinds gistermorgen is het uit met Harry. 't Was wel een aardige jongen, maar we werden zo moe van hem. Hij had zulke verschrikkelijk onwaarschijnlijke verhalen, net baron von Münchhausen; niet te paard, maar aangepast bij de moderne tijd, met een brommer, die, bijgesteld, uitgevuld en opgevoerd, schier ongelimiteerde snelheden kon halen. De jongen fantaseerde zo, dat hij het zelf geloofde en dat hou je, als toehoorders, op de duur niet vol. Zelfs zijn uitverkorene heeft het tenslotte, zuchtend, opgegeven.

Harry is dus alweer verleden tijd, één uit de lange rij, die we hier de laatste jaren al voorbij hebben zien trekken. Gelukkig hoeven we onze drie dochters niet meer, net als vroeger, met grote bruidsschatten, aan de man te brengen. Die kapitalen kosten ze ons toch wel, maar voor de mannen zorgen ze zelf. Niettemin; toen er zo'n jaar geleden bijna uitsluitend homofiele jongelingen hier af en aan liepen, hebben we toch wel eens bedenkelijk het hoofd geschuud. Soms kreeg ik er gewoon de slappe lach van, van 't idee alleen al. Ze aten hier ook vaak en dan mocht het vooral geen aardappelen met andijvie en een bal gehakt zijn van de dochters, want dat was te burgerlijk. Dan wierp ik me maar weer in de strijd met exclusieve creaties. Niet dat ik het leuk vond, want ik hou niet zoveel van koken, maar het moest, want zij hielden er zo van. Als ik er overdag niet was, werden er in mijn keuken de meest exquise eiergerechten gebrouwen, met alles erdoorheen, wat de voorraadkast, de koelkast en de drankvoorraad maar opleverde, terwijl de dochters ademloos de verrichtingen gadesloegen en als ik dan thuis kwam, stond er een omvangrijke afwas, netjes in de gootsteen op me te wachten. Ook deze vriendschapsbanden zijn nu niet zo hecht meer of althans zover ingekort, dat ze buiten bereik blijven van de keuken.

Er is ook een tijd geweest, dat onze grammofoonplaten steeds weg waren. Als we dan een mooi concert wilden opzetten, konden we 't wel weer vergeten, want die platen waren dan net toevallig meegenomen door een klassiek-minnende buurjongen, als achtergrondmuziek voor zijn huiswerk.

Na deze ervaringen waren de rozen van Harry wel verrukkelijk. Eigenlijk wel fijn, dat het een beetje koud in huis is, dan blijven ze langer.

Dialogoog in Wenen

Binnen het kader van het vierde internationale congres voor wijsbegeerte in Wenen heeft er een dialoog plaats gevonden over marxistisch en niet-marxistisch humanisme onder auspiciën van de Internationale Humanistische en Ethische Unie, op 6, 7 en 9 september. Vooraanstaande filosofen uit de Ver. Staten, België, Nederland, Joegoslavië, Tsjechoslowakije, Roemenië, de Sovjet-Unie en andere landen namen daaraan deel. Op basis van rapporten ingediend door Paul Kurtz (V.S.) en Mihailo Markovic (Joegoslavië) betroffen de discussies de functie van menselijke waarden in het persoonlijke en sociale leven, zoals persoonlijke vrijheid en solidariteit en tevens humanistische middelen en doeleinden, nieuwe inspiraties en tendenzen. Besloten werd, dat een gemengde commissie een meer representatieve bijeenkomst zou voorbereiden, zo mogelijk in het komende jaar en misschien op het eiland Korcula in Joegoslavië.

Een katholieke humanist

HUMANISTEN vindt men niet alleen in het Humanistisch Verbond, en niet alleen onder buitenkerkelijken. Er zijn ook in ons land, in de traditie van Erasmus en Montaigne, vrije geesten die er de voorkeur aan geven nog binnen het christelijke verband en de christelijke terminologie te blijven, maar daar redelijkheid en zedelijkheid als idealen verdedigen. Tot hen behoort pater Jan van Kilsdonk, lid van de orde der jezuïeten en studentenmoderator te Amsterdam. Uit zijn interview met een redacteur van De Nieuwe Linie (7 september) citeren wij de volgende passages.

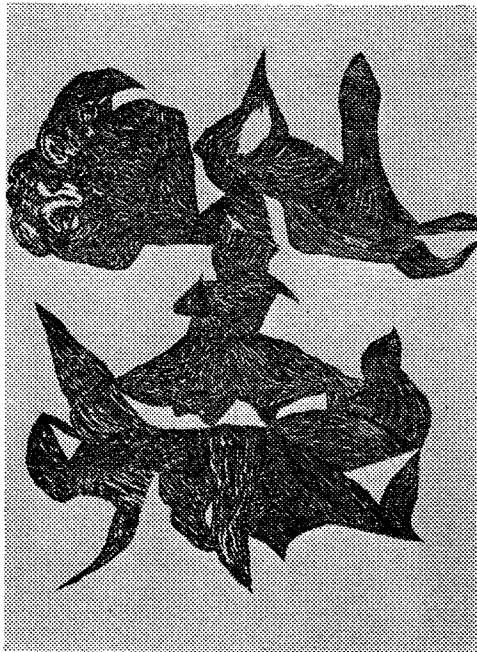
Er is een duidelijk besef in Rome dat zij het niet meer aankunnen. Dat hun gezag hier niet meer werkt. Dat geldt ook voor het jezuïeten-generaalat. Steeds meer katholieken hebben het kerkelijk gezag volkomen gerelativeerd.

Als ik van onze studenten uitga: achttien op de twintig gaan niet meer naar de kerk... Die achttien, in allerlei gradaties, hebben door die kerk veel geleden aan verwarring en desoriëntatie... Ik ben blij dat ze dat leed niet meer hebben, dat zij die vrijheid verworven hebben. Maar ik zeg wel: ik ben een béetje triest dat ze het evangelie zijn kwijt geraakt, dat wil zeggen dat ze de taal kwijt zijn over de mens, die toen in dat evangelie ontstaan is... Maar ik ben er niet van in paniek. Er gaat weinig menselijkheid door kapot, dacht ik. Er is zó veel humaniteit buiten de kerk.

Nee, er is een hogere norm voor het herkennen van de geest dan die van de ambtsdrager, en dat is het herkennen van een stuk vrijheid. Een man als Trimbos, die de mensen een stuk vrijheid in de sex geeft, vrijheid van angst, daarin werkt voor mij de geest. Hij werkt ook in groepen, Sjaloorn bijvoorbeeld.

In de bijbel vind je telkens terug dat het heilige gevaarlijk is. De man die de ark voor omvallen wilde behoeden (Sam. 2-6) werd gedood. Deze heidense gedachte, dat het goddelijke anti-humaan is, dat het onaanraakbaar is en met de mens concurreert (een verrukkelijke gedachte overigens) vind je over de hele wereld. De heilige koe, de heilige stoel, het heilig hart, enz. Die dingen krijgen een waarde in zichzelf. Dat is hoogkerkelijk gedacht! 't Zál zich doen gelden, desnoods ten koste van het menselijke. Miljoenen mensen zijn in de geschiedenis geofferd voor het heilige.

In stedelijke milieus hebben acht op de tien mensen met zekere trouw perspectieven gewoon geslachtelijk verkeer. Dit doorleven ze zonder schuldgevoel. De laatste encycliek raakt hun wat dat betreft echt niet. De onverwachte procreatie is uit de mode... Als men meent dat vóór het huwelijk geslachtelijke communicatie aan

Trillende vleugels

de orde is (en ik weet dat de meeste jongeren onderhand dit als bevrijdend en vervolmakend ervaren) dan is verder elke vorm van technische anti-conceptie moreel indifferant.

De kerken hadden in 1935-40 moeten aanmanen tot gewelddadig verzet tegen het nazidom. Welnu, ik vermoed (ik ben geen deskundige in Zuidamerikaanse zaken) dat in Zuid-Amerika de problemen nu analoog liggen. De paus keert zich – corrupt als hij is – tegen het authentieke geluid van (nu nog) een minderheid van bisschoppen en priesters.

En de kardinaal (mgr. Alfrink) tja, vergeet niet dat die de enige nog levende ondertekenaar is van het mandement van 1953 en hij heeft dat

met zeer veel overtuiging gedaan, dat is nog nooit eens gezegd. In zijn hart is hij een man die alleen kan leven bij een strakke orde. Toen hij bisschop werd was hij pastoreel ongeschoold. Maar hij is zéér intelligent, zo intelligent zelfs, dat hij bijna nooit oprecht kan zijn. Hij weet wel een ietwat bindende figuur te zijn in de huidige polaire spanningen in en rond de Nederlandse kerk. Maar omdat hij geen duidelijke taal spreekt, nog nooit van zijn leven trouwens duidelijke taal gesproken heeft, bezit hij geen enkele pastorale kracht voor jonge mensen.

Ik heb er ook plezier in om in deze rotkerk, van Siciliaanse katholieken, van Spellman en van rare Duitse prelaten, te blijven. Ik heb geen behoefte aan een selecte kerk, ik wil niet bij een elite horen. 't Is een home voor mij gebleven. Het celibaat bijvoorbeeld is natuurlijk een bedorven zaak. Maar ik ben niet gewond. Ik heb ook geen behoefte aan rancune. Toen Ottaviani iets tegen me had zeiden mensen: Man, hoe hou je dat uit. Maar het heeft me niets gedaan. Het ligt zó ver buiten het persoonlijk leven. Kijk, als ik hier een huisruzie heb, dat vind ik veel erger, dáár kan ik wel 's nachts van wakker liggen. Nee, de grote kerk geeft mij geen eindeloos onbehagen, al zeg ik dat zij een volkomen ontlusterde zaak is geworden.

Het grote instituut-kerk zal wel verdwijnen. De toekomst vind ik verder nog duister. Ik denk dat er meer kleine geloofsgemeenschappen zullen ontstaan. De grote kerk brengt verder aan massa-regie niets meer op. Jezus heeft trouwens nooit het idee gehad dat dit 'n wereldgeval zou worden. We zullen af en toe profetische impulsen blijven krijgen zoals de zijne. De kardinaal zal wel niet meer kunnen zeggen: ik heb zo of zoveel gelovigen. Maar dat is tenslotte ook niet in de geest van het evangelie.

NASCHRIFT:

In De Nieuwe Linie van 14 september heeft pater van Kilsdonk – die in alle katholieke bladen een stroom van ingezonden stukken heeft uitgelokt – zich verontschuldigd over zijn gebrek aan diplomatie en over zijn 'nervuze kreet die tamelijk brutaliserend en ongelikt een behoefte vertolkt aan een kerk, waarin de diplomatie wat meer terugwijkt voor de meest acute nood.' Vooral heeft hij betreurd, de kardinaal te eenzijdig te hebben beoordeeld, zodat aan hem geen recht is gedaan. De pater waardeert de kardinaal wel degelijk, al zou hij hem wat rondborstiger wensen, desnoods met wat minder 'diplomatieke intelligentie'. De pater heeft helaas die intelligentie als weinig oprecht voorgesteld 'met het gevaar van het levensgrote misverstand dat de lezer denkt, dat naar mijn mening de kardinaal ooit liegt.' Dit is helemaal niet het geval, aldus van Kilsdonk. Uit de aanvulling blijkt overigens niet dat de pater de kern van zijn oordelen zou willen herzien.

Radiolezingen

(Hilversum II)

Zondag, 29 september 9.45-10.00 uur: J. P. van Praag: 'Marxisten en Humanisten, een ontmoeting'.

Zondag, 6 oktober 9.45-10.00 uur: P. Spigt: 'Het Humanisme in de maand'.

Zondag, 13 oktober 9.45-10.00 uur: Chr. Hennekens: 'rechtvoet in bedwang'.

Zondag, 20 oktober 9.45-10.00 uur: Dick Zaal: 'boekbespreking'.

Open brief

AANGEZIEN een Russische dichteres als deelnemster aan een protest-demonstratie op het Rode Plein te Moskou, verslag heeft doen uitbrengen over het verloop van deze demonstratie, waarbij arrestaties zijn verricht na het ontvouwen van spandoeken met o.m. leuzen als 'Lang leve een vrij en onafhankelijk Tsjecho-slowakije' en 'Handen af van Tsjecho-slowakije' en 'Schande over de bezetters', wenst ondergetekende van haar adhesie en medeleven te getuigen met alle protestdemonstranten van het Rode Plein. Zij verzoekt de gehele Nederlandse Pers te proberen alles in het werk te stellen, opdat er zo weinig mogelijk anti-russische tendenzen in hun commentaren zullen worden verwerkt en niet een heel volk te vereenzelvigen met datgene, waardoor hun leiders niet alleen het vertrouwen, maar ook hun gezicht verloren hebben voor de hele wereld.

MEVR. M. LANGEMAIRE

Dagboek van Gombrowicz

'HET DAGBOEK' is geen dagboek in de eigenlijke betekenis van het woord. Daarvoor is het te duidelijk geschreven om gelezen te worden. Dit hoeft ons overigens niet te verbazen, want Gombrowicz is een schrijver-van-geloof. Hiermede is dan bedoeld dat het schrijven – met alle vreugden en teleurstellingen – zijn bestaan uitmaakt. Dat hij ons niettemin veel te vertellen heeft, vindt zijn oorzaak in de omstandigheid dat hij (in vergrote en verheugde vorm) is die wij allen zijn: deelgenoten, slachtoffers van een cultuur-in-opbraak. Maar met dit laatste mogen wij dan al zekere overeenkomsten tussen de schrijver en zijn lezer hebben aangeduid, over Gombrowicz als menselijk fenomeen valt heel wat meer te vertellen. Beperken wij ons tot een enkel facet, het opvallendste in dit boek. Ergens schrijft hij: 'In mijn werk heb ik de op het procrustesbed van de Vorm uitgestrekte mens getoond en ik heb een eigen taal gevonden om zijn honger naar en zijn afkeer van de vorm te openbaren.' Dit is de quintessens van dit boek – en van zijn leven –: de *gevormde* situatie, de *vorm* van onze samenleving, de *vormen* waarnaar wij leven en verder alle *vormelijkheid* onttrekken de mens aan zichzelf, belasten hem, maken hem onecht (totdat... de *vorm* 'samenvalt' met het *wezen* van de mens, maar daarin gelooft Gombrowicz niet). Hij stelt dat de vorm de mens degradeert terwijl het vormeloze (= de onrijpheid) geen stem bezit. Voor hem bestaat er eigenlijk geen uitzicht, tenzij vorm en vormloosheid samenvallen. Maar dit is onmogelijk, daar de samenleving ontstaat en verandert in historisch perspectief en niet van vandaag op... vandaag. Dat wat Gombrowicz voorstaat, is slechts te verwerkelijken in de fantasie, als spel, als... schrijven. Maar op andere wijze geformuleerd heeft hij gelijk: de onrijpheid mag nooit sterven (omderwille van de oorspronkelijkheid en de vernieuwing), terwijl de vorm zo moet zijn dat voor die onrijpheid altijd voldoende plaats is. De slinger van de klok moet blijven bewegen tussen de vorm en de vernieuwing.

MET bovenstaande is nog steeds nauwelijks iets gezegd omtrent het karakter van 'Het dagboek'. Hoezeer Gombrowicz ook betoogt dat filosofie niets is – namelijk geheel te herleiden tot de persoon van de filosoof – hij doet in feite niets anders dan filosoferen. En hoe belangrijk dit laatste ook is, hij is in de eerste plaats een schrijver van een bijzonder proza: geëngageerd, puntig tot op het stekelige af, meeslepend, overhoop halend en wat niet al. Hij is om deze redenen geen gemakkelijk schrijver. Wel, hij maakt het zichzelf niet gemakkelijk en heeft alleen hierom al recht op onze gespannen aandacht. Deze wordt meer dan beloond. De lezer haalt via dit boek een vent in huis, die duidelijk blijk van zijn aanwezigheid geeft. Hij is een recalcitrant bezoeker, een medestander die zich tot onze vijand verklaart, een tegenstander die onze vriend is.

HEEL langzaam gaat de wereld beseffen dat deze Witold een uitzonderlijk schrijver is vóór die wereld. Die waardering heeft hij jarenlang sterk gemist. Juist dit dagboek getuigt hiervan. Onlangs werd hij voor zijn roman 'Kosmos' on-

derscheiden met de internationale literatuurprijs 1967 (met een geldprijs van 20.000 dollar). Dat zijn ster nu rijst, behoeft ons niet bezorgd te maken omtrent essentie en peil van zijn toekomstig werk. Daarvoor staat zijn eigenzinnig karakter ons borg. Voor Gombrowicz zeer persoonlijk geldt zijn uitspraak: 'Mens zijn betekent mens spelen, mens zijn is het mensdom reciteren.' Met de waardering en met de vergroting van zijn inkomsten herstelt zich voor hem tenminste een onrecht, dat hij in 'Het dagboek' heeft geformuleerd: 'Ik knars met mijn tanden, wanneer ik zie hoe personen uit handel en industrie zich ter verfraaiing van hun werkkamer bibliotheken veroorloven, terwijl ik geen toegang heb tot werken die mij op een of andere wijze onontbeerlijk zijn. Toch verlangt u dat ik belezen ben en goed georiënteerd, nietwaar? Iwaszkiewicz zei mij eens dat een kunstenaar niet teveel moet weten. Dat is volkomen juist, maar hij kan zich evenmin veroorloven dat hij altijd achterloopt – en de grenzeloze stupiditeit van een maatschappij die de deuren van theaters, concertzalen en boekhandels voor zijn neus dichtslaat, terwijl zij zich wijd openen voor de snobs, zal zich eenmaal aan u wreken.' Deze auteur heeft met zijn 'dagboek' ons opnieuw van zijn meesterschap overtuigd.

PSZISKO JACOBS

'Uit het dagboek van Witold Gombrowicz' Uitgeverij Moussault, A'dam.

Wijsgerige teksten

VAN de serie 'Wijsgerige Teksten' zijn tot nog toe de hieronder genoemde delen van de geplande vijf verschenen. De opzet is verzamelingen te geven van langere citaten of artikelen van wijsgeren uit alle tijden in systematische rangschikking en in nederlandse vertaling. Voor het eerst is voor het nederlandse taalgebied gegeven, wat in Amerika gebruikelijk is in zgn. Reading Books. De deskundigheid van de samenstellers garandeert een goed resultaat. De vertalingen zijn in het algemeen behoorlijk, al vraagt men zich af, of het wel noodzakelijk was om de teksten te vertalen. Zijn de potentiële lezers niet in staat in het oorspronkelijk te lezen?

Voor wie zijn de boeken overigens bedoeld? Als inleidende tekstboeken in de filosofie zijn ze te uitvoerig, als standaardoverzichten weer te beknopt. Misschien voldoen ze het beste als naslagwerken voor een eerste oriëntering in een bepaald gebied van de filosofie. De samenstellers zijn immers zeer vindingrijk geweest bij het zoeken van geschikte teksten en geven zo in concreto goede informatie over verschillende filosofische thema's.

Het humanisme komt ook nog aan de orde in het deel over het absolute, onder het hoofd 'naturalisme'. Over de keuze van de teksten kan men twisten, maar wel staat vast, dat deze in alle drie delen verantwoord is en verhelderend werkt.

W. V. D.

Wijsgerige Teksten, uitg. van Loghem Slaterus, Arnhem.

1. De Samenleving (samengesteld en ingeleid door prof. dr. R. F. Beerling, met vertalingen van R. F. Beerling en J. Kruithof) 1966.
2. De Wereld (samengesteld en ingeleid door prof. dr. C. A. Schoonbrood, met anonieme vertalingen) 1966.
3. Het absolute (idem) 1967, prijs f 15,-.

Stalin spookt nog

„Jozef, Jozef, wanneer zul je nu eindelijk eens beseffen dat je maar een eenvoudige dode bent?”

(Uit Politika, Belgrado)

Belgische ongelovigen klagen

'IN Vlaanderen zijn de ongelovigen voortdurend verplicht een strijdpositie tegen de roomskatholieke kerk in te nemen. Vooral in de kleinere plattelandsgemeenten wordt vaak het leven van een winkelier, een gemeente-ambtenaar of een arts die niet naar de kerk gaat onmogelijk gemaakt.'

Voor ons zit prof. dr. Lucien de Coninck, 59 jaar, voorzitter van het Humanistisch Verbond in België en hoogleraar in de biologie aan de Rijksuniversiteit van Gent.

'Een vriend van me, een arts, wilde een praktijk beginnen in een gemeente met ongeveer 7000 inwoners niet ver van Gent. In een tijdvak van een jaar kwamen er in totaal drie patiënten op zijn spreekuur en daarvan waren dan nog twee noodgevallen. Hij werd dus gedwongen om zijn praktijk op te geven en dat was enkel en alleen omdat hij niet naar de kerk ging.'

Meerderheid

IN praktisch alle Vlaamse plattelandsgemeenten vormen de katholieken in de gemeenteraad een meerderheid. Het gevolg hiervan is dat de gemeentelijke scholen weinig verschillen van de rooms-katholieke vrije scholen. In alle schoollokalen hangt een kruis. Het hoort er eigenlijk bij net zoals het portret van de koning en de koningin.

Gedwongen

TIJDENS de tweede wereldoorlog was ik wegens het oorlogsgevaar gedwongen om mijn kinderen van de rijksschool te Gent af te halen en hen te sturen naar de openbare gemeenteschool in het dorp waar wij woonden. Het bleek toen dat zij de eerste leerlingen in de hele geschiedenis van de school waren die niet aan de vrijwillige rooms-katholieke moraallessen deelnamen. Zij moesten tijdens die lessen de gang op om daar maar alvast wat huiswerk te gaan maken en bij dat huiswerk bleek op een gegeven ogenblik de opdracht te zitten om een opstel te maken over de mis en het altaar.

En op het ogenblik krijg ik nog dagelijks gevallen in handen van onderwijzers met een diploma van een rijkskweekschool die niet op een gemeenteschool worden benoemd omdat de rooms-katholieke meerderheid in de gemeenteraad liever rooms-katholieke onderwijzers aanstelt. Gisteren nog ontving ik een brief van een onderwijzer die geen vaste aanstelling krijgt aan de gemeenteschool van een kleinere Vlaamse gemeente omdat hij zijn eigen kinderen naar een rijksschool stuurt.

Maar het is niet alleen op het Vlaamse platteland dat men discriminatie ten aanzien van ongelovigen aantreft. Iedereen, gelovig of niet, is verplicht om voor een Belgische rechtbank de eed te zweren die eindigt met de woorden: zo helpe mij God. Een belofte zoals u die in Nederland kent, bestaat hier niet. Wie de eed weigert kan een behoorlijke straf oplopen wegens belediging van de rechtbank.

Dopen

HOEWEL misschien net de helft van de Belgische bevolking gelovig is, laat zeker 90% zijn kinderen dopen. De voornaamste oorzaak hiervan is dat 80 à 90% van de Belgische ziekenverzorging in rooms-katholieke handen is. En een vrouw die in een katholiek ziekenhuis van een kind bevallen is (in België geschieden bijna alle bevallingen in ziekenhuizen of kraamklinieken) voelt zich bijna altijd moreel verplicht om het kind dan ook maar te laten

dopen, wat dan geïntuït uiteraard als moeder en kind nog in het ziekenhuis zijn.

Soepeler

DE houding van de Belgische kerk tegenover protestanten is wel wat soepeler dan tegenover ons, ongelovigen. Ze hebben ergens wel het gevoel van dezelfde familie te zijn, al vinden ze dan ook dat de protestanten van het rechte spoor zijn afgedwaald.

Maar de protestantse wereld telt hier niet mee, ze vormen hoogstens één à twee procent van de bevolking en dan nog voornamelijk in de grote steden. Een groot deel van de protestanten in België is trouwens van Nederlandse oorsprong en de dominee is vaak een Nederlander.

Bijbelse taal

HET protestantisme breidt zich hier ook niet uit. De protestanten gebruiken vaak zo'n bijbelse taal die de gemiddelde Belg helemaal niet aanspreekt. Eigenlijk hebben wij veel meer contact met de vooruitstrevende katholieken.

Sinds een jaar of tien verzorgen wij eens in de veertien dagen een half uur zendtijd voor de televisie en voor de radio hebben wij elke week twintig minuten. Het is trouwens gebleken dat onze kijkdichtheid twee maal zo groot is als die van de rooms-katholieke uitzendingen.

Niet-godsdienstige geestelijke verzorging in het leger zoals u die in Nederland wel kent, bestaat in België echter niet. Volgens de legerautoriteiten zijn er praktisch geen ongelovige soldaten. Dit komt omdat iedere soldaat ook al is hij ongelovig als gelovig wordt ingeschreven omdat hij is gedoopt en dat betekent in dit land dus bijna altijd als rooms-katholiek.

Om dezelfde redenen wilden ze ons indertijd ook beletten om in de gevangenis geestelijke verzorging te geven. Toen wij echter handen-wrijvend opmerkten dat het wel zeer voor onze levenshouding pleitte dat er in België geen ongelovige misdadigers waren, moesten ze ons wel toelaten. Toch bestaat er ook hier nog steeds discriminatie vergeleken met de rooms-katholieke aalmoezeniers omdat wij pas kunnen optreden op uitdrukkelijk verzoek van de gevangenen zelf, terwijl zij vrij zijn om zelf contact te zoeken met de gevangenen.

Strijdbaarder

VERGELEKEN met de Nederlandse humanisten zijn wij in België, geloof ik, veel minder op de filosofische dan wel op de sociale problematiek gericht. Wij moeten hier ook veel strijdbaarder zijn tegen het rooms-katholieke despotisme dan bij u in Nederland. Wij hebben hier niet alleen een culturele maar ook een maatschappelijke achterstand op Nederland. Daarom moeten wij harder vechten. We zijn hier veel meer sociaal-militant.'

Drs. R. van Kamp in *Het Parool*, 17-8-'68

Moderne logica

HET komt mij ongepast voor in een blad als *M & W* een streng wetenschappelijke uiteenzetting te geven inzake moderne logica. Deze zal te lang worden en bovendien zeer weinigen interesseren. Maar omdat ik blijkbaar niet duidelijk genoeg ben geweest in het kort nog eens het volgende. De moderne logica kent het begrip

dialectica niet en dus niet dialektische logica. Kortweg: er is maar één wetenschap van de logica, die betrekking heeft op besluiten en die volgens Bochenski ingedeeld kan worden als volgt: 1. formele logica; 2. Methodologie en 3. wijsbegeerte van de logica. Er zijn derhalve geen speciale logica's die een of andere geleerde uitgevonden zou hebben, ook Hegel en Aristoteles niet. Er zijn veel geleerden die een bijdrage hebben geleverd, waarvan Aristoteles blijkbaar een der eersten in de geschiedenis was. Men beschouwde hetgeen Aristoteles over de logica opstelde eeuwenlang als zo volmaakt, dat zowel Kant als Hegel erkend hebben, dat daaraan niets was toe te voegen. Eerst in de vorige eeuw is de logica niet alleen bezighield maar in het bijzonder ook verdiept. Daaraan zijn vele namen van geleerden verbonden als: Boole, Frege, Peano, Cantor, Hilbert en niet het minst Russell en Whitehead.

HEGEL echter heeft zich verdienstelijk gemaakt met de werkelijkheidstheorie (ontologie) alsmede met de kennistheorie (epistologie) – de theorie die onderzoekt hoe kennis tot stand komt. Daarbij gebruikte hij de methode van de dialectiek – alles verkeert in zijn tegendeel – en heeft hij ons laten zien hoe het proces van werkelijkheid funktioneert door de drie-eenheid: these, antithese en synthese.

Daarbij werd de logica toegepast; zonder deze zou hij nimmer begrepen zijn, maar daarmee had hij geen nieuwe logica geproduceerd of zelfs er iets aan toegevoegd, zoals dat door de hiervoor genoemde geleerden wel is gedaan.

Vele moderne logici houden zich bezig met de logische taal-analyse, omdat in de taal zich het denken uitdrukt. Wittgenstein zag zelfs voor de filosofie als enige taak de taal-kritiek. Taal-kritiek is een hoogst nuttige bezigheid voor de verheldering van de filosofie en de wetenschap. Om nu op de religie terug te komen: religie is een menselijke activiteit van de geest. Deze wordt uitgedrukt in de taal en wel een religieuze taal. Die taal nu heeft een aantal regels (het taalspel) die aan bepaalde eisen moeten voldoen. Die eisen moeten logisch houdbaar zijn en dat inzicht wordt verkregen door de logische taal-analyse. Daarbij blijkt dikwijls, dat er niet alleen zinloos wordt gesproken in de religie, maar zonder meer onzinnige uitspraken worden gedaan.

Formeel kan de logica buiten iedere bijzondere activiteit van de menselijke geest; omgekeerd echter kan geen wetenschap en geen andere uiting zonder de logica. Daar het humanisme zich beroept op de geestelijke kracht van de mens, die voor de humanist authenticiteit is, zou eigenlijk de studie van de logica en de taal-analyse een vereiste dienen te zijn. Daarmee zou heel wat zweverig, zalvend en ethisch gezwets binnen het raam van het humanisme voorkomen kunnen worden. Daarmee ook zou het humanisme gefundeerd zijn en zijn gezicht kunnen vinden, waarover zo graag gesproken wordt. Ik weet dat deze weg zwaar en moeilijk is, maar de mensheid krijgt nu eenmaal niets cadeau.

E. KEIJL

Enige boeken in de Ned. taal over bovenvermelde onderwerpen, inzake logica bijzonder aan te bevelen, waarin ook veel literatuur wordt vermeld:

- Logica - uitgave Teleac - Postbus 225 - Delft. Slechts 44 blz. groot!
- Bochenski - Wijsgerige methoden in de moderne wetenschap - Aula nr. 78.
- José Ferrater Mora: Inleiding t/d Moderne filosofie - Prisma 788.
- Bertrand Russell: Waarom ik geen Christen ben.
- Gabriël Nuchelmans: Proeven van analytisch filosoferen.

Humanisme en arbeid

DE schrijvers komt dank toe voor het rapport met bovengenoemde titel voor het vele werk en de vele hoofdbrekens, die het gekost moet hebben, maar toch... ik zou mij aan willen sluiten aan de grenzeloze verwatenheid van zekere Spaanse koning, die het betreunde niet bij de schepping aanwezig te zijn geweest, hij meende daar met menige goede aanwijzing te hebben kunnen dienen. Ik hoop, dat mij enkele opmerkingen toegestaan worden.

'Arbeidsplicht als bestaansnoodzaak v. d. samenleving' blz. 4. Ondanks alle science fiction en optimisme (blz. 21 welvaartsniveau over enkele tientallen jaren tweemaal zo hoog) zal dit nog wel even duren, niet alleen om de onbetaalbare voorzieningen in alle richtingen, die de snel uitbreidende bevolking eist en waarvan niemand weet of ze tijdig tot stand kunnen komen, maar ook door de onrustbarende groei der bureaucratie, waarin begrepen alle onnodige gereguleerder en paparassen-rompslomp. Op blz. 17 lezen wij van recht op arbeid en de vrijheid van beroepskeuze. Op blz. 40 vinden wij onder vrije keuze van arbeid dit thema herhaald. M.i. suggereren schrijvers hier een keuzevrijheid, die ook in een verre toekomst utopisch zal blijken, tenzij men zich er mee kan verenigen, dat men door middel van aard en omvang van het loon, de arbeidsmarkt reguleert en aldus aanpassing bewerkt aan de eisen die de economische structuur stelt. Dit zou er bijvoorbeeld toe kunnen leiden, dat een vuil-ophef meer verdient dan een onderwijzer.

Op blz. 41 spreekt men na 'onaangename of ongewenste arbeid' over rouleren van zulke arbeid. Het is jammer, dat deze voor de hand liggende mogelijkheid niet nader wordt uitgewerkt. Een dergelijke roulatie kan men zich moeilijk anders denken dan binnen de kring der ongescholden. Zij zou bovendien zonder dwingende voorschriften niet te verwezenlijken zijn, terwijl de zo noodzakelijke rotte en vieze karweitjes toch gereserveerd blijven voor de 'onderste laag' der samenleving. Mogelijk dat wij in deze bij de Chinezen ter schole kunnen gaan.

Blz. 6 - 1.2: De Humanist acht alle mensen gelijkwaardig. Wat bedoelt men? Wil men zeggen, dat men voor ieder mens in nood of hulpbehoevend dezelfde offers (gelijke waarden dus) wil brengen, dan lijkt me dit belangrijk dogma tot een al te simpel rekensommetje teruggebracht. Is het niet duidelijk, dat het dogma van de humanist afgeleid is van het godsdienstig dogma van de gelijkheid van allen voor God?

Hoe dit zij, men kan er in de geschiedenis der mensheid niet veel van merken. Of toch? Bestaat er toch in de geschiedenis een duidelijke tendens tot nivellering, tot gelijkheid? Ik noem de democratisering van de Hemel. Vroeger kwamen er alleen, zoals algemeen bekend, de voorname lui, nu iedereen. Deze diepe verlangens geprojecteerd op de Hemel, vallen terug op de aarde. Wij moeten het aan onze deskundigen overlaten in hoeverre de bomen tot in de hemel kunnen groeien.

Maar in ernst: dient men de gelijkwaardigheid niet te vertalen met gelijkgerechtigdheid? Dit, eveneens een utopie, heeft althans een theoretisch logische grond, omdat niet in te zien is, waarom de één meer rechten zou hebben dan de ander. Maar in de praktijk schuiven wij een ijzeren gordijn tussen theorie en die praktijk, ter handhaving onzer privileges.

Van de ene mythe vervallen wij in de andere: de zelfverwerkelijking, waarin de mythe leeft,

dat de mens door de natuur bevoorrecht, waard is zichzelf te verwerkelijken. Mag men echter prof. de Froe geloven, dan is er nergens in de natuur een macht te vinden, die de mens welgezind is. De natuur brengt naar menselijk aanvoelen het schoonste, maar ook het walgelijkste, ja het meest verachtelijke voort: het genie en de mens zonder hersenen. Verschillen de mensen evenzeer in morele gaven als in kundigheden? Met zelfverwerkelijking duidt men aan de diepste gronden van het menselijk streven (zijn identiteit), dat mateloos kan zijn, ook tot onheil van ieder. Hoe durft men dan zonder sterke relativisering van zelfverwerkelijking spreken? Wordt het geen tijd, dat men zich verdiept in wie zichzelf verwerkelijkt: de wereldkampioen-bokser, de jongleur op de fiets, Alexander de Grote, de cheffok van 'Les Indes', Jezus, die de dood overwon?

Middelharnis

P. Hisschemöller

**Ik denk er
ZO over**

Links humanisme

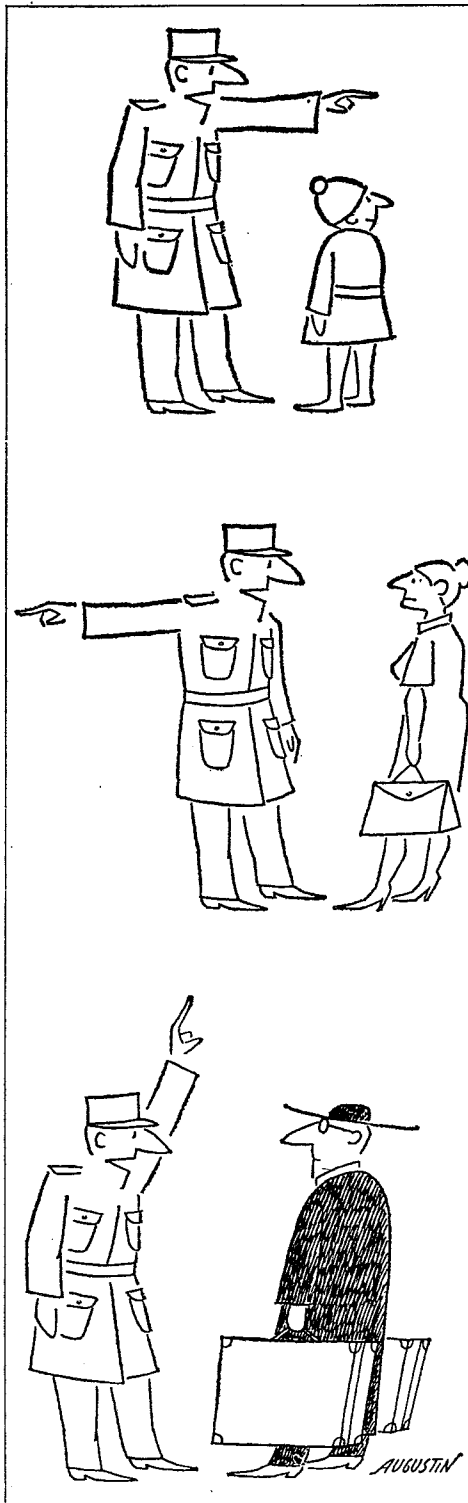
Sinds enkele maanden lid van het H.V. en menend, dat dit geen politieke richting zou propagieren, heb ik toch moeten constateren, dat Uw redactie zeer zeker geporteerd is voor een sterk linkse politiek. Het hoofdartikel van 22-6-1968 begint met de stelling, dat het H.V. geen politieke organisatie is. Maar de teneur van de hoofdartikelen is beslist eenzijdig links! Het is een wondere kunst zoals deze artikelen geredigeerd zijn. Leg steeds de nadruk op de fouten van 'rechts'. Verdoezel de fouten van links of noem ze niet!

Natuurlijk is Vietnam een 'verschrikking'. Maar wanneer er door Zuid-Vietnam geen hulp van buiten was gevraagd, dan was nu de terreur zeker erger geweest dan de huidige verschrikking! Dat Zuid-Vietnam dan reeds lang communistisch was geweest, speelt geen rol en wordt niet genoemd. Verder: welke grote gevolgen hebben de Russische en Chinese revoluties gehad? Welke conclusie wilt U trekken lezer? U kunt twee kanten op! Naast 'grote' ontbreekt alleen 'zegenrijke'. Die zegen was o.a. het vermoorden van tientallen miljoenen mensen, in slavernij wegvoeren naar concentratiekampen en het van huis en haard verdrijven. Hierover loopt Uw redacteur gladjes heen! Hij memoreert het 'kwaad' in Griekenland, Portugal etc. Natuurlijk erken ik ook dit kwaad maar leg dan ook de vinger op de wondeplekken in andere landen, die reeds lange jaren bloeden. Inzake de bezoeken van Mr. Luns aan Portugal trekt Uw redacteur een afkeurende conclusie uit naam van 'vrijwel alle Nederlanders'. Zonder een grootscheeps landelijk onderzoek lijkt mij dit sterk aanvechtbaar en getrokken uit een bepaalde, gekleurde ooghoek.

Een dergelijke eenzijdige belichting van het wereldgebeuren is m.i. in strijd met het humanistisch denken en riekt te veel naar verkapte politieke propaganda.

Badhuisweg 90, Apeldoorn

J. D. ZOETE

Humanistische droomkeuken

Dhr. G. L. Salm schrijft in Mens en Wereld van 6 juli '68: 'Wanneer wij... een Humanistiek zullen hebben gecreëerd... zal ieder in vrijheid uit die humanistische 'droomkeuken' zijn keuze kunnen bepalen...'

Ik meen nu dat het receptenboek voor die droomkeuken er al is, nl. 'rede en religie in het humanisme', Amsterdam 1962. Ik althans grijp, wanneer ik eens heerlijk humanistisch wil eten, naar deze bundel. De ene keer eet ik 'rationeel', de andere keer 'religieus'. Het smaakt mij meestal zeer goed. Soms zou ik bij een recept iets toegevoegd, dan weer iets weggelaten willen zien. Maar zoveel magen, zoveel maaltijden. Ons blad kan voorts elke keer weer meer recepten verschaffen.

DS. JOH. P. VAN MULLEM

ORIENTATIE

serie A: *Huwelijk en gezin*

- 1 verkering en verloving
- 2 trouwen
- 3 gezinsvorming en opvoeding
- 4 het gemengde huwelijk
- 5 gezin en maatschappij

serie B: *De mens en zijn wereld*

- 1 atoom en kosmos
- 2 existentie
- 3 evolutie
- 4 autonomie
- 5 relativiteit

serie C: *Aziatische godsdiensten*

- 1 islam
- 2 confucianisme/taoisme
- * 3 hindoeïsme
- * 4 boeddhisme
- * 5 zen-boeddhisme

serie D: *Wereldproblemen*

- 1 het bevolkingsvraagstuk
 - 2 welvaart-armoede
 - * 3 oorlog-vrede
 - * 4 het rassenvraagstuk
 - * 5 communisme en democratie
- * deze deeltjes zullen in de loop van 1968 verschijnen.

prijs per serie f 2,50

deze series bevatten ieder vijf helder geschreven deeltjes, die uitstekend kunnen dienen als uitgangspunt in gespreksgroepen.

ieder deeltje telt ongeveer 24 blz.

bestellingen aan het centraal bureau van het Humanistisch Verbond, postbus 114, Utrecht bij voorkeur door storting of overschrijving van het verschuldigde bedrag op giro 304960 t.n.v. het Humanistisch Verbond, Utrecht.

ANNONCES:

Sport. jeugd. vrouw, wed. 45 j. bedrijfsmil. (met zoon v. 14 j.), die tot nu toe bij Hum. Corr. kring niet kan slagen, probeert in deze lezerskring ser. levensvriend met veelz. inter. te vinden. Br. Bur. v. d. blad No. 87

Welke heer in het Noorden des lands, 60-65 jaar, intellect. wil **kontakt opnemen met alleenst. dame**, liefhebster van natuur, muziek, toeneel en autorijden om samen week-ends en vakantie door te brengen. Brieven onder no 88 buro M & W.

H.V.-kalender 1969

zojuist verschenen

prijs f 4,65

in geheel vernieuwde uitvoering en op een handig formaat!

Gedrukt in fraaie kleuren

Bestellingen kunnen reeds thans worden gedaan aan: centraal buro, postbus 114, Utrecht
Giro 304960. omschrijving „Kalender”

MENSEN KOSMOS

24e jaargang

Tweemaandelijks tijdschrift, gewijd aan de studie van wijsbegeerte, religie en geestelijke stromingen.

Redactie: Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins.

Abonnementsprijs f 15,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever **N. KLUWER-DEVENTER**.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Gezond natuurlijk leven is vegetarisch leven. Een gezaghebbend oordeel over de modernste stromingen op voedingsgebied vindt u in de „Vegetarische Bode”. Een proefabonnement voor zes nummers ad f 2,50 zal u hiervan overtuigen.

Administratie: Admiraal de Ruijterweg 236 huis, Amsterdam W 2, postgiro 9266.

INDEX-CIJFERS

van de kosten van het levensonderhoud voor gezinnen van hoofd- en handarbeiders (exclusief sociale lasten) volgens opgave van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

1958	117	
1959	118	stijging 0,85%
1960	121	„ 2,54%
1961	123	„ 1,65%
1962	127	„ 3,25%
1963	132	„ 3,94%
1964	140	„ 6,06%
1965	147	„ 5,00%
1966	156	„ 6,12%
1967	161	„ 3,21%
1968	?	

Omdat „Aurora” het kapitaal van alle op Index-Benaderingsvoorwaarden gesloten verzekeringen met de bovengenoemde percentages heeft verhoogd, hebben de verzekerde bedragen hun koopkracht behouden.

Hoe gaat dit verder?

In de brochure „Index-Benadering, Hoe en Waarom” wordt verteld op welke wijze „Aurora” haar verzekerden een zoveel mogelijk waardevaste levensverzekering biedt.

N.V. LEVENSVZERKERING-MAATSCHAPPIJ **Aurora**

Nachtwachttlaan 20, Postbus 9200 Amsterdam - Telefoon 78 33 55

HUWELIJK

De door het Humanistisch Verbond opgerichte niet-commerciële

CORRESPONDENTIEKRING

helpt u bij het leggen van serieuze

HUWELIJKSCONTACTEN

op basis van eigen keuze.

Vraag brochure met voll. inl. aan de Humanistische Correspondentiekkring, postbus 210, Utrecht. A.u.b. 40 ct. postzegels bijsluiten.